

Anne Virtanen
Tutkijayliopettaja, Hämeen ammattikorkeakoulu
anne.virtanen@hamk.fi

Liisa Rohweder
Kestävän kehityksen ja vastuullisen liiketoiminnan yliopettaja,
HAAGA-HELIA ammattikorkeakoulu
liisa.rohweder@haaga-helia.fi

VASTUULLISUUS OSAKSI AMMATTIKORKEAKOULUJEN KÄYTÄNTÖJÄ

1 Johdanto

Eri alojen ja toimintojen vastuullisuus on lähes päivittäin esillä mediassa ja lehtien otsikoissa. Oikeudenmukainen taloudellinen ja yhteiskunnallinen kehitys sekä ympäristönsuojelun edistäminen ovat alkaneet kiinnostaa tavallisia kansalaisia. Yhä useammat ihmiset pohtivat omaa vastuutaan ja velvollisuuksiaan muita ihmisiä ja luontoa kohtaan. Niin kestävän kehityksen edistäminen kuin myös vastuullisuuteen ja oikeudenmukaisuuteen liittyvä keskustelu liittyy usein suuriin epäkonkreettisiin lupauksiin ja velvoitteisiin, jotka niin kansalaiset kuin myös yksityinen ja julkinen sektori näkevät vaikeaksi toteuttaa. Kaikissa suurissa uskonnoissa ja filosofioissa esiintyy muodossa tai toisessa sääntö: "tee toiselle se, minkä toivoisit hänen tekevän sinulle". Tätä sääntöä noudattamalla vastuullinen ja oikeudenmukainen toiminta tulee konkreettisemmaksi ja sitä voisikin pitää vastuullisen toiminnan peruseriaatteena. Se, että meitä kiinnostaa vastuullisuus ei riitä, vaan sen edistämiseksi tulisi toimia myös käytännön tasolla. Kysymys on pohjimmiltaan kestävän kehityksen periaatteiden sisäistämisestä.

Pohdimme tässä artikkelissa vastuullisuutta ja sen merkitystä yhteiskunnassa yleensä ja erityisesti koulutuksen näkökulmasta. Nostamme myös esiin, miten vastuulliset toiminnat kestävän kehityksen edistäjinä ovat osa korkeakoulun laatua. Vastuullisten toimintojen kehittäminen edellyttää toimintojen arviointia. Artikkelin lopussa kerromme opetusministeriön hankkeesta, jossa kehitetään korkeakoulujen vastuullisten käytäntöjen kehittämiseen ja arviointiin soveltuva indikaattorijärjestelmä. Indikaattorijärjestelmän avulla korkeakoulut voivat mitata vastuullista toimintaansa sekä asettaa itselleen vastuulliseen toimintaan liittyviä kehittämistavoitteita.

2. Mistä vastuullisuudessa on kysymys?

Vastuullinen toiminta voidaan käsitteellisesti jakaa oikeudelliseen ja moraaliseen vastuuseen. Oikeudellinen vastuu liittyy paikallisen, kansallisen tai kansainvälisen lainsäädännön noudattamiseen. Moraalinen vastuu kuvaa puolestaan niitä arvoja, joista vastuuta pitäisi yhteisön mielestä kantaa, ja se perustuu siten yhteisössä vallitseviin käsityksiin hyväksyttävistä toimintatavoista (Rohweder 2008, 15). Moraalinen vastuu voi olla velvoittavampaa kuin lainsäädännöllinen vastuu. Esimerkiksi moraalista vastuuta kuvaava käsite yritysten yhteiskuntavastuu (corporate social responsibility) edellyttää yrityksiltä lainsäädännön tason ylittävää vastuullisuutta.

Vastuullisuus liittyy oikeudenmukaisuuteen. Oikeudenmukaisuus on yhteiskuntafilosofian ja etiikan yksi kaikkein keskeisimpiä ja samalla vaikeimpia käsitteitä (vrt. Gylling 2008, 161). Kysyttiinpä keneltä tahansa, epäoikeudenmukaisuutta tulee välttää ja oikeudenmukaisuutta tavoitella. Mutta kun kysytään, mitä oikeudenmukaisuus tarkoittaa tai mitä siitä seuraa, ei yksimielisyyttä enää olekaan helppo saavuttaa. Oikeudenmukaisuuden käsitteen hankaluutta voidaan valottaa antiikin filosofin Aristoteleen avulla. Aristoteleen mukaan oikeudenmukaisuus on sitä, että ”jokainen saa sen, mikä hänelle kuuluu”. Seuraava vaikeampi kysymys on, kuinka paljon jokaiselle kuuluu. YK:n mukaan jokaiselle kuuluu vähintään oikeus ihmisoikeuksiin. YK:n määrittelemät ihmisoikeudet tarjoavatkin yhden viitekehyksen oikeuksien ja vastuullisen toiminnan määrittelyyn. Ihmisoikeuksien tunnusmerkkejä ovat yleisyys, luovuttamattomuus ja perustavanlaatuisuus. Yleisyys tarkoittaa, että oikeudet koskevat kaikkia maailman ihmisiä sukupuolesta, ihonväristä, yhteiskunnallisesta asemasta tai kansallisuudesta riippumatta. Luovuttamattomuus tarkoittaa, että ihmisoikeuksia ei voi ottaa keneltäkään pois. Perustavanlaatuisuudella tarkoitetaan sitä, että vain perustavanlaatuisia oikeuksia voidaan kutsua ihmisoikeuksiksi (Rohweder 2008, 103).

Suomi on kansallisella tasolla muodollisesti sitoutunut vastuullisen toiminnan edistämiseen. Kansallisen kestävä kehityksen strategian (Kohti kestäviä valintoja 2006) mukaan Suomi toimii rakentavasti, aktiivisesti ja aloitteellisesti sen puolesta, että kestävä kehitys, demokratia, sananvapaus, hyvä hallinto, ihmisoikeudet, tasa-arvo, oikeusvaltioperiaate ja toimiva markkinatalous toteutuvat laajasti maailmassa. Lisäksi Suomi pyrkii toteuttamaan YK:n huippukokouksessa vuonna 2000 hyväksytyjä vuosituhattavoitteita, kiinnittäen huomion erityisesti köyhyyden poistamiseen, taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen kehitykseen sekä ympäristönsuojeluun. Suomen kehityspoliittinen ohjelma tukee puolestaan kansallista kestävä kehityksen strategiaa (Suomen kehityspoliittinen ohjelma 2007). Kehityspoliittisen ohjelman mukaan Suomi pyrkii toteuttamaan YK:n huippukokouksessa hyväksytyjä vuosituhattavoitteita, jotka ovat köyhyyden poistaminen, ympäristöllisesti kestävä kehityksen toteuttaminen ja maailmanlaajuisen kumppanuuden luominen. Kehityspoliittisessa ohjelmassa yhdistyvät kolme toisiaan tukevaa kestävä kehityksen osatekijää: taloudellinen kehitys,

yhteiskunnallinen kehitys ja ympäristönsuojelu. Kestävä kehitys ja kehityspolitiikka ovat kaksi puolta samasta kolikosta, sillä kestävä kehityksen edistäminen edellyttää kehityspoliittisia toimia ja kehityspoliittinen toiminta tähtää kestäväan kehitykseen (vrt. Melén-Paaso 2008). Vastuullinen kestävä kehityksen hallinta globaalissa, alueellisessa ja paikallisessa kontekstissa ei ole mahdollista ilman yhteistyötä niin julkisen kuin myös yksityisen sektorien toimijoiden ja yksittäisten kansalaisten tasolla.

Elinkeinoelämä on sitoutunut näyttävästi edistämään vastuullista toimintaa (ks. lisää Rohweder 2004, 122). Monet yritykset ovat allekirjoittaneet YK:n Global Compact -aloitteen. Aloitteen allekirjoittaneet yritykset sitoutuvat noudattamaan YK:n ihmisoikeuksien julistusta, ILO:n työelämän oikeuksia koskevaa julistusta sekä Rion Agenda 21 julistusta, joka määrittelee periaatteet muun muassa köyhyyden vähentämiseksi, ympäristönsuojelun edistämiseksi, tuotanto- ja kulutustapojen muuttamiseksi ja kansalaisten osallistumisoikeuden lisäämiseksi. Monet yritykset ovat myös sitoutuneet noudattamaan muun muassa OECD:n vastuullisen toiminnan peruseriaatteita monikansallisille yrityksille ja Kansainvälisen kauppakamarin (ICC) Elinkeinoelämän peruskirjaa kestävä kehityksen edistämiseksi sekä lahjonnan vastaisia ohjeita. Elinkeinoelämän vastuullinen toiminta ei kuitenkaan edisty ainoastaan sopimuksia ja julistuksia allekirjoittamalla. Tarvitaan käytännön tekoja ja vastuullisen toiminnan integroimista osaksi yritysten strategisen tason päätöksentekoa sekä operatiivista toimintaa. Julkisen keskustelun lisääntyminen yritysten vastuullisuuteen liittyvistä asioista edellyttää yrityksiltä yhä demokraattisempaa suhtautumista oman toimintansa yhteiskunnallisiin vaikutuksiin. Yritysten vastuu-keskustelu liittyy kiinteästi kysymykseen: Kenelle yritykset ovat vastuullisia? Suomalaisen elinkeinoelämän merkittävä vaikuttaja Björn Wahlroos totesi hiljattain, että yrityksillä on vain yksi suuri vastuu: "toimia niin tehokkaasti ja osakkeenomistajien kannalta kannattavasti kuin mahdollista" (Pietiläinen 2008). Wahlroosin kommentti on herättänyt laajaa keskustelua, sillä suomalaisessa yhteiskunnassa on jo pidemmän aikaa hyväksytty ajatus, että yrityksillä on kannattavan toiminnan lisäksi myös yhteiskunnalliseen sekä ekologiseen vastuuseen liittyviä velvoitteita. Mihin suuntaan yritysten toiminnan konkreettinen vastuullisuus on kehittymässä? Selvää varmastikin on, että yritysten voitontavoittelu ei voi tapahtua eettisessä tyhjiössä, vaan että yritysten on otettava toiminnassaan huomioon myös "hyvän yritys-kansalaisuuden" peruseriaatteet.

Kansalaisten keskuudessa vastuullisuuden pohdinta nousi uudenlaiselle tasolle räjähdysmäisesti kehittyneen tieto- ja viestintätekniikan ansiosta 2000-luvulle tultaessa. Internet mahdollistaa reaaliaikaisen tiedon saannin ympäri maapalloa. Ihmiset eivät voi sivuuttaa tietoa äärimmäisestä nälänhädästä ja köyhyydestä, aseellisista konflikteista sekä globaalien ympäristöongelmien, kuten esimerkiksi ilmastonmuutoksen, nyt jo havaittavissa olevista seurauksista. Vastuullisuuteen liittyvää keskustelua on 2000-luvun alun leimannut fokuoitetuminen globaaleihin kysymyksiin. Viime vuoden aikana

tapahtuneet Jokelan ja Kauhajoen koulusurmat aikaansaivat käänteen. Olemmeko toimineet vastuullisesti omassa lähiympäristössämme, kun tällaiset tapahtumat ovat mahdollisia? Yhteiskunnassamme tarvitaan nyt uudenlaista arvokeskustelua siitä, mitä on hyvä elämä ja miten sitä voidaan edistää lähiympäristössä. Vaikka poliitikot, yritysten ja muiden organisaatioiden toimijat sekä yksittäiset kansalaiset kokevat vastuullisen toiminnan tärkeäksi, on sen toteuttamisen käytännön tasolla usein todettu olevan hankalaa. Ainakaan toistaiseksi ei ole olemassa normeja ja periaatteita, joiden avulla epäoikeudenmukaisuutta ja eriarvoisuutta saataisiin vähenemään. Erilaiset näkemykset eettisistä, taloudellisista, sosiaalisista, uskonnollisista ja poliittisista arvoista johtavat väistämättä erilaisiin näkemyksiin hyvän elämän luonteesta, demokratiasta, tasa-arvosta ja yksilön suhteesta yhteisöön, yhteiskuntaan ja ympäristöön. Näkemykset siitä, millainen toiminta yhteiskunnassa ja yhteiskuntien välillä on sallittua tai jopa pakollista ja millainen kiellettyä, riippuu eettisten arvojen lisäksi taloudellisista, poliittisista ja uskonnollisista arvoista. Vapaan, säätelemättömän kaupan kannattajan näkemys ideaalisesta yhteiskunnasta on hyvin toisenlainen kuin konservatiivisen protektionismin puolustajan (ks. lisää Gylling 2008, 161).

Vastuullisen toiminnan hankaluutena on myös se, ettei ole olemassa toimijaa, joka olisi yksilöiden, yritysten ja yksittäisten valtioiden yläpuolella. YK on esimerkki siitä, miten vaikeaa yksittäisiä valtioita on saada toimimaan "yhteisen" tahdon mukaisesti. Vaikka eurooppalaiset olisivat yksimielisiä hiilidioksidipäästöjen rajoittamisesta ja velvoittavien ilmastositomusten tarpeellisuudesta, muun muassa Yhdysvallat on voinut jäädä näiden sopimusten ulkopuolelle. Globaalin etiikan mahdollisuudesta on pitkään puhuttu, mutta näyttää siltä, ettei keskinäisten oikeuksien ja velvollisuuksien rajoista synny yksimielisyyttä. Jo pelkästään ihmisoikeuksien toteutuminen on osoittautunut ylitsepääsemättömäksi haasteeksi.

3. Kestävän kehityksen ja vastuullisen toiminnan kehittämis- ja arviointitiedon tarve kansainvälisellä, kansallisella ja korkeakoulun tasolla

Vastuulliset toimintakäytännöt ja kestävän kehityksen edistäminen ovat nousseet tärkeiksi tavoitteiksi myös koulutussektorilla viime vuosien aikana. Tähän ovat vaikuttaneet kansainväliset samoin kuin kansalliset strategiat kestävän kehityksen koulutuksen edistämisestä, jotka puolestaan tukevat yleisiä kestävän kehityksen ja vastuullisen toiminnan strategia-asiakirjoja (mm. Suomen kestävän kehityksen strategia ja Suomen kehityspoliittinen ohjelma).

YK on nimittänyt kuluvan vuosikymmenen 2005–2014 kestävän kehityksen koulutuksen vuosikymmeneksi (DESD = Decade of Education for Sustainable Development). EU:n tasolla osana Bolognan prosessia on esitetty tavoitteeksi,

että koulutus perustuisi kestävän kehityksen periaatteille (Copernicus Guidelines... 2005). Suomen kestävän kehityksen koulutuksen strategiassa puolestaan asetetaan tavoitteeksi, että tutkinnon suorittaneilla on perustiedot ja -taidot kestävän kehityksen mukaisesta toiminnasta (Kestävän kehityksen edistäminen koulutuksessa 2006, 57). Strategiassa todetaan myös, että ammattikorkeakoulujen perustoimintojen tulisi pohjautua kestävän kehityksen periaatteille (Kestävän kehityksen edistäminen koulutuksessa 2006, 62). Suomen korkeakoulujen kansainvälistymisstrategian luonnos vuosille 2009–2015 on tällä hetkellä lausuntokierroksella, ja siinä yhtenä kehittämislinjana mainitaan globaalin vastuun edistäminen (Korkeakoulujen kansainvälistymisstrategia 2008, 10). Strategialuonnoksessa todetaan muun muassa, että ”korkeakoulujen oman toiminnan on perustuttava vastuullisuuteen, kestävään kehitykseen sekä erilaisuuden ymmärtämiseen ja arvostamiseen korkeakouluyhteisössä” (Korkeakoulujen kansainvälistymisstrategia 2008, 27).

Arviointi-, mittaus- ja seurantatiedon keruu on olennaista sen vuoksi, että voidaan tarkastella missä laajuudessa strategioiden tavoitteisiin on vastattu ja minkälaisin toimenpitein, sekä myös sen vuoksi, että saadaan tietoa mihin tavoitteisiin ei ole reagoitu ja miksi ei. Muun muassa uudessa kansainvälistymisstrategian luonnoksessa todetaan, että strategian toimeenpanon seuraamiseksi ja kehittämiseksi tarvitaan riittävä tietovaranto, ja tavoitteena onkin kehittää seurannan ja arvioinnin tietopohjaa, tilastointia ja indikaattoreita (Korkeakoulujen kansainvälistymisstrategia 2008, 29). Opetusministeriön koulutuksen arviointisuunnitelman mukaan pääpaino korkeakoulujen arvioinnissa on tulevana vuosina laadunvarmistusjärjestelmien auditoinneilla. Tämän lisäksi Korkeakoulujen arviointineuvosto tulee toteuttamaan koulutuksen laatuysikköarviointeja sekä koulutusala- ja teema-arviointeja. Tavoitteina näissä ulkopuolisissa arvioinneissa ovat ennen kaikkea koulutuksen vaikuttavuuden, laadun, tehokkuuden ja taloudellisuuden arviointi (Koulutuksen arviointisuunnitelma 2008, 8-11).

Korkeakoulujen oman toiminnan näkökulmasta kestävän kehityksen ja vastuullisten toimintakäytäntöjen edistäminen samoin kuin vastuullisuutta tukevan osaamisen lisääminen opiskelijoiden oppimisessa ja laajemmin yhteiskunnassa ovat osa nykypäivän yhteiskunnan ja työelämän asettamia haasteita. Enää ei riitä, että opiskelijat omaavat oman substanssialansa pätevyyden, vaan lisäksi heillä tulee olla laaja-alainen näkemys ja ymmärrys ns. metatason asioista, joihin voidaan liittää kuuluvaksi muun muassa eettisen pohdinnan ja kriittisen reflektoinnin taito, kokonaisvaltainen ajattelu sekä yhteisöllinen ja vuorovaikutteinen toimintatapa. Nämä kaikki edistävät osaltaan vastuullisuuteen kasvamista ja kestävää kehitystä edistävien toimintatapojen omaksumista. Esimerkiksi omaamalla kriittisen suhtautumistavan kulutustavaroiden pakkausmateriaaleihin, voi osaltaan vaikuttaa omalla kulutuskäytännöllään siihen, että valitsee vähän ja ympäristöystävällisiä pakkausmateriaaleja sisältävät tuotteet ja siten vähentää

ongelmallisen jätteen syntymistä. On myös niin, että havaitsemalla tuotteen alkuperän ja sen logistisen ketjun, voi ymmärtää miten tietynlainen kulutuskäyttäytyminen edistää tai vähentää toisella puolella maapalloa elävien ihmisten hyvinvointia.

Ammattikorkeakouluilla ammatillisen osaamisen edistäjänä on tärkeä rooli siinä, minkälaista osaamista se välittää työelämään ja minkälaista tulevaisuuden yhteiskuntaa näin rakennetaan. Väistämättä osaamisen välittäminen ja kehittäminen kytkeytyy myös niihin käytäntöihin, joita arkipäivän opetuksessa sekä tutkimus- ja kehitystoiminnassa toteutetaan. Opiskelijoiden osaaminen kehittyy opettajien osaamisen välittämisen kautta, mutta samanaikaisesti opettajat ja muu henkilökunta sekä koko opiskelijayhteisö elävät ja toimivat ja samalla myös välittävät näkemyksiä "oikeanlaisesta" toimintatavasta tietyissä tilanteissa. Edistäessään arkikäytännöissään kestävästä kehitystä ja vastuullisuutta, korkeakoulun toimijat voivat olla viemässä kestävästä kehitystä edistävää toimintamallia laajemmin yhteiskuntaan ja työelämään. Korkeakoulun toiminnan kehittämisen ja vastuullisten toimintakäytänteiden toteutumisen arvioinnin ja seurannan tueksi tarvitaan arviointijärjestelmä, jolla voidaan korkeakoulun kaikkien toimintojen osalta mitata ja seurata toiminnan kehittymistä sekä puuttua kehittämiskohtiin ja määritellä niiden osalta tavoitteet ja toimenpiteet.

4. Kestävä kehitys ja vastuullisuus osaksi laadunhallintaa

Viime aikoina on yhä enemmän käyty keskustelua ammattikorkeakoulujen laadusta. Laatu ammattikorkeakouluissa kytkeytyy laissa määriteltyihin tehtäviin koulutuksen järjestämisestä ja toteuttamisesta tutkimus- ja kehittämistoiminnan lähtökohtiin ja käytäntöihin. Laatu liittyy myös organisaation johtamiskäytäntöihin samoin kuin toimintakulttuuriin ja organisaation arkikäytäntöihin. Henkilökunnan ja opiskelijoiden hyvinvointi sekä ennen kaikkea opiskelijoiden oppimisen kehittyminen ovat tärkeitä laadun mittareita. Näiden lisäksi onnistunut yhteistyö sidosryhmien kanssa, hyvä tulos opiskelijahakuprosessissa samoin kuin valmistumisajoissa ja -määrissä sekä alueellista kehitystä tukeva tutkimus- ja kehitystoiminta merkitsevät ammattikorkeakoulun laadukasta toimintaa. Tärkeätä laadun näkökulmasta on myös se, että valmistuneiden opiskelijoiden osaaminen samoin kuin tutkimus- ja kehitystyö kohtaavat työelämän ja ympäröivän yhteiskunnan osaamistarpeet.

Laadunhallinta on osa ammattikorkeakoulun johtamiskäytäntöjä, joissa lainsäädännön perusteiden ja muiden toimintaperiaatteiden pohjalta luodaan korkeakoulun toiminnalle suunta. Laadunhallinta kattaa ammattikorkeakoulun toimintojen suunnittelun ja käytännöt samoin kuin toimintojen arvioinnin ja kehittämisen. Laadunhallinnan ja -kehittämisen välinenä ammattikorkeakouluissa käytetään useita järjestelmiä, joista osa on

sertifioituja ja osa ammattikorkeakoulun omista lähtökohdista kehitettyjä laadunvarmistukseen soveltuvia käytäntöjä. Käytettyjä järjestelmiä ovat muun muassa ISO 9000 -sarjan laadunhallintajärjestelmästandardit, tasapainotettu mittaristo (Balanced Score Card, BSC) sekä Euroopan laatupalkintomalli (European Foundation for Quality Management, EFQM). Näistä ISO 9000 on kansainvälisesti tunnettu ja käytetty laadunhallinnan standardien ja ohjeiden sarja, jossa perustana ovat kahdeksan laadunhallinnan periaatetta, jotka ovat asiakaslähtöisyys, johtajuus, henkilöstön osallistuminen, prosessimainen toimintamalli, järjestelmällinen johtamistapa, jatkuva parantaminen sekä tosiasioihin perustuva päätöksenteko ja molempia osapuolia hyödyttävät suhteet toimituksissa (ISO 9000 standardisarja 2008). Tasapainotettu mittaristo (menestystekijämittaristo tai tuloskortti) on kehitetty pitkän aikavälin seurannan ja toiminnan arvioinnin tueksi. Mittaristo yhdistää taloudellisen näkökulman, asiakasnäkökulman, organisaation sisäisen tehokkuusnäkökulman sekä innovointi- ja oppimisnäkökulman (The Balanced Scorecard – tasapainotettu mittaristo 2008). Kolmas yleinen laadunhallinnan työkalu, jota on ammattikorkeakouluissa sovellettu, on Euroopan laatupalkintomalli, jossa arvioidaan sekä organisaation toimintaan että tuloksiin liittyviä osa-alueita. Yhteensä arviointialueita on yhdeksän, joista viisi liittyy toimintaan (johtajuus, henkilöstö, toimintaperiaatteet ja strategiat, kumppanuudet ja resurssit sekä prosessit) ja neljä tuloksiin (henkilöstö-, asiakas- ja yhteiskunnalliset tulokset sekä keskeiset suorituskykytulokset). Keskeisenä periaatteena EFQM-järjestelmässä on koulutusorganisaation tason ja laadun kehittäminen ns. TUTKA-periaatteen mukaan. TUTKA-logiikka koostuu neljästä osatekijästä, jotka ovat tulokset (TU), toimintatapa (T), käytännön soveltaminen (K) sekä arviointi ja parantaminen (A) (EFQM-malli 2008).

Osaltaan ammattikorkeakoulujen laadunhallinnan aktiiviseen kehittymiseen viime vuosina on vaikuttanut kansallinen laadunarviointimenettely. Suomessa opetusministeriön yhteydessä toimiva Korkeakoulujen arviointineuvosto toteuttaa korkeakoulujen laadunvarmistusjärjestelmien auditointeja sekä koulutuksen laatuysikköarviointeja (ks. www.kka.fi). Auditoinnit alkoivat vuonna 2005, ja kaikki Suomen korkeakoulut tavoitteena saada auditoitua vuoden 2011 loppuun mennessä. Auditoinnit kohdistuvat laadunvarmistusjärjestelmien kattavuuden, toimivuuden ja vaikuttavuuden arviointiin järjestelmien kokonaisuuden ja korkeakoulujen perustehtävien osalta. Auditoinnissa käytetään nelioportaista kriteeristöä, jossa perustana ovat laadunvarmistusjärjestelmän kehitysvaiheet: puuttuva, alkava, kehittyvä ja edistynyt (Korkeakoulujen laadunvarmistusjärjestelmien auditointi 2007, 11). Tavoitteena auditoinneissa on se, että kootaan ja välitetään tietoa laadunvarmistuksen hyvistä ja onnistuneista käytännöistä ja lisätään yleisesti keskustelua teemasta korkeakoulujen sisällä samoin kuin sidosryhmien kanssa. Keskeisin tavoite on kuitenkin se, että tuetaan korkeakoulujen laatutyötä vastaamaan eurooppalaisia laadunvarmistuksen periaatteita, millä voidaan

varmistaa ja edistää suomalaisten korkeakoulujen kilpailukykyä (Korkeakoulujen laadunvarmistusjärjestelmien auditoinnit 2008).

Vastuulliset toimintakäytännöt, joilla voidaan edistää kestävästä kehitystä korkeakoulun sisällä samoin kuin laajemmin toiminta-alueella ja yhteiskunnassa, ovat osa ammattikorkeakoulun laadukasta toimintaa. Ammattikorkeakoulujen toimintaa ohjaavan lain (Ammattikorkeakoululaki 2003/351 § 9) mukaan ammattikorkeakoulujen tulee valvoa laatutasoaan sekä kehittää jatkuvasti omaa toimintaansa laadun näkökulmasta. Vaikka vastuullisuus ja kestävä kehitys eivät ole lainsäädännöllä määritelty ammattikorkeakoulujen toimintaa ohjaavaksi periaatteiksi, siihen velvoittavat useat poliittiset ohjelmat ja päätökset samoin kuin yhteiskunnallinen keskustelu, ympäristön tilan kehitys ja yhteisöllisen vastuun ja eettisyyden huomioon otto. Myös osana Bolognan prosessia on tuotu esiin vaade kestävästä kehityksestä ja vastuullisuuden integroinnista osaksi laadunvarmistusta (Copernicus Guidelines... 2005, 9). Vastuullisuus on teema, jonka tulisi kattaa korkeakoulun kaikki toiminnat arvolähtökohdista ja strategisista linjauksista opiskelijoiden oppimiseen ja osaamisen levittämiseen ja tuottamiseen samoin kuin tutkimus- ja kehitystoimintaan. Näin ollen onkin tärkeää, että vastuullisten toimintakäytänteiden levittämiseen, edistämiseen ja ohjaukseen samoin kuin toimintojen vastuullisuuden asteen mittaamiseen ja arviointiin sekä jatkuvaan kehittämiseen on olemassa selkeä ja helposti käyttöön otettava välineistö.

5. Kestävän kehityksen ja vastuullisuuden arviointi- ja kehittämisjärjestelmä pilotoinnissa

Käynnissä oleva opetusministeriön tutkimus- ja kehittämisprojekti "Kestävän kehityksen ja vastuullisen toiminnan indikaattorit" on osahanke laajemmassa opetusministeriön keväällä 2007 käynnistämässä "Kasvamisen globaaliin vastuuseen" -hankkeessa. Osahanketta koordinoi HAAGA-HELIA ammattikorkeakoulu yhdessä Hämeen ammattikorkeakoulun ja Kymenlaakson ammattikorkeakoulun kanssa. Asiantuntijoina toimivat lisäksi Helsingin yliopiston ja OKKA-Säätiön edustajat samoin kuin Suomen ammattikorkeakoulujen ja yliopistojen kestävästä kehityksestä, vastuullisuudesta ja laadunhallintaan erikoistuneet asiantuntijat. Hankkeessa rakennetaan ammattikorkeakoulujen sekä yliopistojen arvioinnin ja kehittämisen patteristo, jolla korkeakoulut voivat kehittää toimintaansa kohti vastuullisuutta sekä arvioida toimintatapojen vastuullisuutta osana laadunhallintaa.

Kestävän kehityksen ja vastuullisten toimintojen kehittämisen ja arvioinnin järjestelmästä on laadittu syksyn 2008 kuluessa ensimmäinen versio, jota testataan talven 2008–2009 kuluessa ja muokataan lopulliseen muotoonsa keväällä 2009. Järjestelmän rakenne noudattaa Korkeakoulujen arviointineuvoston auditoinneissa käyttämää rakennetta, joka kattaa

ammattikorkeakoulun kaikki toiminnat ja toimijaryhmät. Perustyötä on tehty myös aiemmin Suomen ammattikorkeakoulujen kestävä kehityksen verkoston (SUDENET) puitteissa, minkä yhteistyön tuloksena kehitettiin muun muassa ammattikorkeakoulujen kestävä kehityksen indikaattorit (ks. Virtanen ym. 2008). Taustamateriaalina on käytetty lisäksi kansainvälisiä kestävä kehityksen koulutuksen indikaattoreita (Indicators for Education... 2006; Tilbury ym. 2007; Report on Progress... 2008). Näistä etenkin UNECE:n kestävä kehityksen koulutuksen indikaattorit tarjoavat tärkeän viitekehityksen, sillä se toimii perustana YK:n kestävä kehityksen koulutuksen vuosikymmenen (2005–2014) tavoitteiden toteutumisen seurannassa ja arvioinnissa kansainvälisesti. Tavoitteena on, että nyt kehitettävät kestävä kehityksen ja vastuullisen toiminnan indikaattorit tarjoavat välineen tehdä myös kansallista arviointia laajemman kansainvälisen arvioinnin tueksi.

Järjestelmässä arviointikohteet ja käytettävät mittarit ovat yhteensopivat laadunvarmistusjärjestelmien auditointikriteerien kanssa. Pääarviointikohteita on seitsemän, joista osa jakaantuu alakohtiin. Näin ollen yhteensä tarkasteltavia osa-alueita on 13 (taulukko 1). Mittareina eli arviointikriteereinä järjestelmässä käytetään asteikkoa puuttuva, alkava, kehittyvä ja edistynyt. Näitä eri kehitystasoja kuvaavat kriteerit määrittävät järjestelmässä, eli järjestelmään on laadittu kuvaukset minkälaisilla toiminnoilla korkeakoulu ylittää kunkin arviointikohteen osalta tiettyyn kehitystasoon vastuullisuuden osalta.

Taulukko 1. Vastuullisten toimintojen järjestelmän pilotointivaiheen arviointikohteet.

Vastuullisten toimintojen pilotointivaiheen indikaattorijärjestelmän arviointikohteet:	
1.	Korkeakoulun kestävän kehityksen ja vastuullisuuden tavoitteiden, toimintojen, toimijoiden sekä vastuiden määrittely ja dokumentointi
2.	Kestävän kehityksen ja vastuullisuuden kattavuus ja vaikuttavuus korkeakoulun perustoiminnoissa 2.1. Opetuksen suunnittelu ja toteutus 2.2 Tutkimus- ja kehitystyön suunnittelu ja toteutus 2.3. Alueellinen ja yhteiskunnallinen vuorovaikutus ja vaikuttavuus 2.4. Tukitoiminnot (kirjasto, kv-palvelut, opintotoimisto ym.) 2.5. Henkilöstön rekrytointi ja kehittäminen
3.	Kestävä kehitys ja vastuullisuus johtamisessa ja hankinnoissa 3.1. Johtaminen 3.2. Hankinnat
4.	Korkeakoulun henkilökunnan ja opiskelijoiden osallistuminen kestävän kehityksen ja vastuullisuuden edistämiseen arkitoiminnoissa Teemat: jätteiden lajittelu, energiankulutus, vedenkulutus, paperinkulutus, monikulttuurisuus, turvallisuus, yhteisöllisyys ja hyvinvointi
5.	Kestävästä kehityksestä ja vastuullisuudesta kerätyn tiedon tarkoituksenmukaisuus ja saatavuus 5.1. Sisäinen viestintä ja tiedotus 5.2. Ulkoinen viestintä ja sidosryhmien osallistuminen
6.	Kestävän kehityksen ja vastuullisten toimintojen seuranta, arviointi ja jatkuva kehittäminen
7.	Hallinta-/toimintajärjestelmän kokonaisuus

Tällä hetkellä on käynnissä indikaattorijärjestelmän pilotointi. Pilotointikohteiksi ovat kiinnostuksensa esittäneet kaksi Suomen yliopistoa (Kuopion yliopisto ja Tampereen yliopisto) ja yhdeksän ammattikorkeakoulua (HAAGA-HELIA amk, Keski-Pohjanmaan amk, Kymenlaakson amk, Lahden amk, Mikkeli amk, Novia amk, Oulun Seudun amk, Savonia-amk ja Tampereen amk). Osa testaa järjestelmää koko korkeakoulun osalta ja kaikkien arviointikohteiden osalta, kun osa puolestaan keskittyy esimerkiksi opetuksen tai tutkimus- ja kehitystoiminnan arviointiin. Pilotointitulokset saadaan keväällä 2009, minkä jälkeen järjestetään tarvittavat kehittämisseminaarit ja -työpajat. Niissä saatujen palautteiden sekä asiantuntijatapaamisten perusteella muotoillaan lopullinen indikaattorijärjestelmä, joka toimii korkeakoulujen oman toiminnan arvioinnin ja kehittämisen tukena sekä kansallisen seurannan välineenä. Vastuullisten toimintojen indikaattoreita kehitetään yhteistyössä ammatillisen sektorin kestävän kehityksen indikaattorityön kanssa samoin kuin kansallisen kestävän kehityksen indikaattorityön kanssa. Näin on mahdollista rakentaa yhteensopivia ja toisiaan täydentäviä indikaattoreita arvioinnin ja kehittämisen perustaksi.

6. Lopuksi

Kestävä kehitys ja vastuullisuus on nostettu tärkeiksi tavoitteiksi kansainvälisissä, alueellisissa sekä kansallisissa koulutuksen strategisissa asiakirjoissa. Seurannan ja arvioinnin avulla voidaan tarkastella, miten näiden strategioiden jalkautuminen korkeakoulukenttään on onnistunut; millä aikataululla, missä laajuudessa ja millaisin käytännön toimenpiteiden ja sisällöin. Koska ammattikorkeakoulussa laadunvarmistusjärjestelmien rakentaminen ja laatuauditointeihin osallistuminen on ollut ja on edelleen ajankohtaista, resurssien tehokkaan käytön ja integroivan lähestymistavan vuoksi olisi mielekästä kytkeä kestävä kehityksen ja vastuullisen toiminnan seuranta ja arviointi osaksi laatutyötä. Tätä lähestymistä perustelee osaltaan myös se, että kestävä kehityksen ja vastuullisten toimintakäytänteiden edistäminen ovat osa laadukasta toimintaa, sillä ihmisten, talouden sekä ympäristön hyvinvoinnin sekä vastuullisten toimintakäytänteiden edistäminen ovat myös laadukkaan toiminnan tuloksia.

Lähteet

Ammattikorkeakoululaki. 2003. 31.10.2008.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030351>

The Balanced Scorecard – tasapainotettu mittaristo (2008). 31.10.2008.

http://www.kunnat.net/k_perussivu.asp?path=1;29;348;1027;1896;85186;1610

Copernicus Guidelines for Sustainable Development in the European Higher Education Area. 2005. Copernicus Campus. 31.10.2008.

<http://www.unece.org/env/esd/information/COPERNICUS%20Guidelines.pdf>

EFQM-malli. 2008. 31.10.2008.

<http://www.oph.fi/page.asp?path=1,444,44937,45535,47358,48247>

Gylling, H.A. 2008. Globaali etiikka – mahdollisuus vai mahdottomuus. Teoksessa Rohweder, L. (toim): Kasvaminen globaaliin vastuuseen – Yhteiskunnan toimijoiden puheenvuoroja. Opetusministeriön julkaisuja 2008:40. 161–167.

Indicators for Education for Sustainable Development. 2006. Economic Commission for Europe, Committee on Environmental Policy, UNECE Steering

Committee on Education for Sustainable Development. Economic and Social Council, United Nations. 31.10.2008.
<http://www.unece.org/env/documents/2006/ece/cep/ac.13/ece.cep.ac.13.2006.5.e.pdf>

ISO 9000 standardisarja (2008). 31.10.2008. <http://www.sfs.fi/iso9000/>

Kestävän kehityksen edistäminen koulutuksessa – Baltic 21E –ohjelman toimeenpano sekä kansallinen strategia YK:n kestävästä kehityksestä edistävän koulutuksen vuosikymmentä (2005-2014) varten. (2006). Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2006: 6.

http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2006/liitteet/opm_9tr06.pdf?lang=fi

Kohti kestäviä valintoja. Kansallisesti ja globaalisti kestävä Suomi (2006). Kansallinen kestävä kehityksen strategia. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5/2006. 5.11.2008.

<http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=53983&lan=fi>

Korkeakoulujen kansainvälistymisstrategia 2009-2015. 2008. Luonnos 28.10.2008.

<http://www.kansainvalistymisstrategia.fi/body0=205>

Korkeakoulujen laadunvarmistusjärjestelmien auditointi. 2007. Auditointikäsi kirja vuosille 2008-2011. Korkeakoulujen arviointineuvoston julkaisuja 7:2007. http://www.kka.fi/files/126/KKA_707.pdf

Korkeakoulujen laadunvarmistusjärjestelmien auditoinnit. 2008. 31.10.2008.

<http://www.kka.fi/index.phtml?s=98>

Koulutuksen arviointisuunnitelma vuosille 2009-2011. 2008. Opetusministeriön julkaisuja 2008:38.

<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2008/liitteet/opm38.pdf?lang=fi>

Melén-Paaso, M. 2008. Kestävästä kehityksestä maailmanlaajuiseen vastuuseen. Opetusministeriön Etusivu -verkkolehti. 13.10.2008.

<http://www.minedu.fi/etusivu/arkisto/2008/0603/globalivastuu.html>

Pietiläinen, T. 2008. Wahlroos oli päättämässä Bochuminen ja Kemijärven kohtaloista vuosia sitten. Helsingin Sanomat 25.1.2008.

Report on Progress made by the Unece Expert Group on Indicators for Education for Sustainable Development. Economic Commission for Europe, Committee on Environmental Policy, UNECE Steering Committee on Education for Sustainable Development. Economic and Social Council, United Nations.

31.10.2008.

<http://www.unece.org/env/documents/2008/ece/cep/ac.13/ece.cep.ac.13.2008.4.e.pdf>

Rohweder, L. 2004. Yritysvastuu – kestävä kehitystä organisaatiotasolla. WSOY, Porvoo.

Rohweder, L. 2008. Erilaisuuden kohtaaminen ja hyväksyminen vastuullisuuteen kasvamisen edellytyksenä. Teoksessa Rohweder, L. (toim): Kasvaminen globaaliin vastuuseen – Yhteiskunnan toimijoiden puheenvuoroja. Opetusministeriön julkaisuja 2008:40. 102–103.

Suomen kehityspoliittinen ohjelma. 2007. Valtioneuvoston periaatepäätös 2007. Ulkoasiainministeriö. 10.11.2008.

<http://formin.finland.fi/Public/download.aspx?ID=22346&GUID=%7bc8a2f682-07f8-413a-b7c5-8cbb52eb9d8d%7d>

Tilbury, D., Janousek, S., Elias, D., Bacha, J. & Denby, L. 2007. Monitoring and Assessing Progress during the UN DESD in the Asia-Pacific Region: A Quick Guide to Developing National ESD Indicators. Bangkok: UNESCO Asia and Pacific Regional Bureau for Education. 31.10.2008.

http://www.unescobkk.org/fileadmin/user_upload/esd/documents/indicators/Quickguide.pdf

Virtanen, A., Rohweder, L. & Sinkko, A. 2008. Kestävä kehitys ammattikorkeakouluissa – kehittämisen ja mittaamisen indikaattorit. 31.10.2008.

http://www.arene.fi/data/dokumentit/20080326T113452_22129.pdf